

Monument og springbræt

Omfattende opslagsværk om Bourdieu

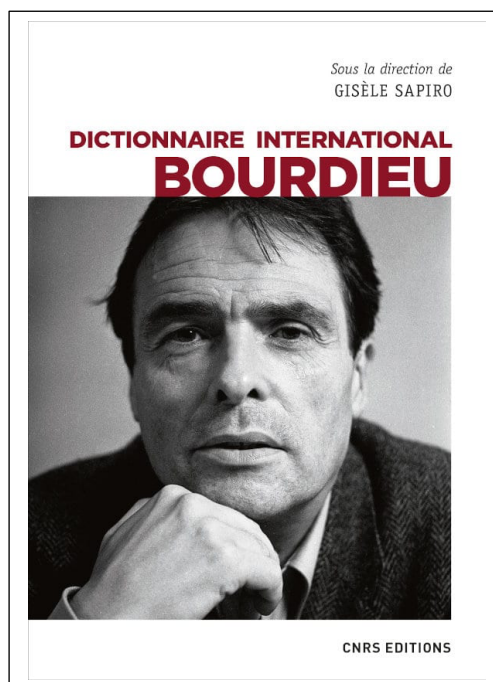
Anmeldelse af Carsten Sestoft

Dictionnaire international Bourdieu. Hovedredaktør Gisèle Sapiro. CNRS Éditions, 2020, 964 sider.

Det er som bekendt ikke let at anmelde et opslagsværk. På den ene side burde anmelderen forholde sig til hele bogen, på den anden side er et opslagsværk ikke beregnet til at blive læst fra A til Z. Når bogen så er på 964 sider med 646 opslag skrevet af 126 bidragydere fra 20 lande, begynder opgaven at virke decideret uoverkommelig. Jeg må derfor hellere straks erklære, at jeg ikke har læst samtlige opslag, men læst med flere forskellige strategier. Først på kryds og tværs efter både emner og forfattere, dernæst mere hypotesetestende gennem forsøg på at falsificere eller verificere hypoteser om værkets egenart og endelig fra A til G, hvor jeg læste eller skimmede alle artiklerne på de første 384 sider.

En indledende konstatering er, at det er et meget gennemført brugsorienteret værk, som ud over opslagene byder på en lang række indekser, forfatterlister og lister over bøger og artikler af Bourdieu og relevant sekundærlitteratur, plus diverse indledninger. Niveauet i artiklerne er det højest tænkelige. De er stort set skåret til, så der ikke står ét overflødigt ord i dem, og de er skrevet af folk, som til fulde mestrer deres stof.

Alt det er ikke så mærkeligt, for hovedredaktøren er Gisèle Sapiro, en af Bourdieus vigtigste arvtagere, og hun er bakket op af en redaktionskomité bestående af François

Denord, Julien Duval, Mathieu Hauchecorne, Johan Heilbron, Franck Poupeau og H el ene Seiler. De kommer ikke alle institutionelt fra samme sted, men tyngdepunktet er dog helt tydeligt det parisiske *Centre europ een de sociologie et de science politique* (CESSP), som opstod ved en fusion af Bourdieus *Centre de sociologie europ eenne* (CSE) og et center for politisk videnskab ved Sorbonne i 2010, alts a efter hans d od. De ikke-franske forfattere er oftest indkaldt for at skrive om Bourdieu-receptionen i deres lande. Det forbliver s aledes en ret parisisk aff ere.

Blandt oplagenses genrer er som n evnt artikler om Bourdieu-receptionen i mange forskellige lande, om hver enkelt af Bourdieus b oger, om hovedbegreberne i hans t enkning og de begreber, han forholdt sig til, om alle de discipliner som filosofi, sociologi, kunsthistorie, historie, etnologi, lingvistik osv., som han forholdt sig til, om alle de forskere inden for disse discipliner, som han is er refererede til, om de vigtigste af hans samtidige, om hans forlag, tidsskrifter, uddannelsesinstitutioner, emner osv. Artiklerne om felter omfatter de akademiske, bureaukratiske, kunstneriske, økonomiske, intellektuelle, journalistiske, juridiske, politiske, religiøse og videnskabelige felter, samt felter for kulturel produktion og for ideologisk produktion og magtfeltet. (Det litter ere felt finder man i artiklen om litteratur.) På karakteristisk vis står der meget lidt om hans biografi, men ellers er det et altomfattende inventarium for hans samlede arbejde og dets steder, personer, teknikker, værker og emner. På den måde er det en langt mere omfattende og totaliserende bog end *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu* (Medvetz & Sallaz 2018).

I første omgang syntes jeg som Bourdieu-l ser gennem 30 år, at der ikke var så meget nyt i oplagene. Det opleves mere som at vandre rundt i sin hjerne, som her fremtræder i en stærkt forbedret form som et velordnet og oplyst landskab frem for som et dunkelt loft med stabler af støvede papirer og glemte ting i hjørnerne. Det er i sig selv en tiltalende oplevelse.

Det nye der var, forekom mig mest at være på detaljeplanet. Fx vidste jeg ikke, at Bourdieu havde et nært personligt forhold til Norbert Elias, eller at han havde skrevet en kort tekst om Molières Tartuffe-figur i slutningen af 1950'erne. Jeg mindes ikke f r at have hørt om den britiske sociolog Paul Willis eller den algeriske romanforfatter Mouloud Feraoun, ligesom jeg heller ikke vidste, at et uddrag af en Althusser-tekst var med i førsteudgaven fra 1968 af *Le M tier de sociologie*, men blev fjernet i andenudgaven fra 1973.

Til at begynde med syntes jeg også, at det virkede problematisk, at så mange af oplagene holdt sig på et beskrivende plan og ikke forholdt sig mere kritisk eller bare analytisk til emnerne. Man kunne få det indtryk, at Bourdieu ikke er bogens objekt, men dens subjekt, dens ophav, således at bogen fremstår som en form for synoptisk og simultaneiseret version af hele hans univers af tanker og tekster. Der kunne eksempelvis have været et opslag om Bourdieus retorik, som kunne være analytisk og måske også kritisk, fx angående hans hang til at sige ”man kunne vise, at”, eller til at tale om ”loven for social energibevarelse”, som også har et ukritisk opslag (hvor man måske burde have spurgt, om der findes sådan en lov, og hvem der i så fald har påvist den hvordan og hvornår). I stedet er der et opslag om ”kiasme”, som handler om hans brug af denne retoriske figur, fx når han siger om de økonomisk rige, at de ikke har den smag, der passer til deres midler, mens de kulturelt rige ikke har de midler, der passer til deres smag.

Det er derfor befriende, når der i opslagene om bogen *Den maskuline dominans* eller i opslaget om køn ("genre") gås bare lidt kritisk til værks. I artiklen om førstnævnte anfører Juliette Rennes fx nogle af de feministiske kritikere af dens mangler og selvmodsigelser. I artiklen om køn skriver Rose-Marie Lagrave, at Bourdieu ikke beherskede kontroverserne inden for feminisme i tilstrækkelig grad, og at han heller ikke var reflektivt opmærksom på de videnskabelige virkninger af sit køn som outsider inden for kønsstudier. Den slags kritik måtte der efter min opfattelse gerne have været meget mere af i opslagene, fordi den jo belyser, hvordan hans arbejde er blevet modtaget, modsagt og videreført, kort sagt hvad det betyder, og hvem det betyder noget for i dag.

Andre steder er det den simple historiske objektivering af, hvad Bourdieu gjorde i forhold til andre i konkrete kontekster, som befrier én fra ærbødigheden og øger erkendelsen. Det gælder fx i de to opslag, som Marc Joly har skrevet om Norbert Elias og Raymond Aron, simpelthen fordi han har forsket i sociologiens og filosofiens historie og i Elias' reception i Frankrig, hvori Bourdieu indgår som en del af historien. Også den slags måtte der gerne have været mere af.

Man kan fx ærgre sig over, at opslaget om Foucault ikke er skrevet af Louis Pinto, som ellers har bidraget med en del virkelig oplysende opslag om filosofi, fx dem om Leibniz og Merleau-Ponty. I hans bog om forholdet mellem filosofi og sociologi i Frankrig, *La Théorie souveraine* (Pinto 2009), peger hans feltanalyse på, at Foucaults enestående filosofiske position på 60'erne og 70'ernes intellektuelle felt i Frankrig kom af, at han som den eneste var i stand til at forene de tre Sartre-kritiske positioner, som var opstået i 1950'erne, nemlig avantgardelitteraturkritikken (Blanchot, Bataille og den obligatoriske Sade-reference), den historiske epistemologi med Canguilhem og Bachelard, samt de opstigende humanvidenskaber hos Lévi-Strauss, Benveniste, Roman Jakobson, Braudel m.fl, som en tid kunne samles under strukturalismebanneret. Så ville man nemlig også kunne se, at Bourdieu havde del i de to sidste positioner, men ikke i den første, og at han ville være sociologisk-videnskabelig og ikke filosofisk. Deraf fulgte i en del år en form for usynlighed på det filosofiske felt. Sagt på en anden måde ville mere Bourdieu-analyse af Bourdieu og hans bane have været velkommen, også som midler til at forstå hans bane og værker.

Måske skyldes den lidt mærkelige status, som Bourdieus biografi har i værket, netop denne mangel på sociologisk objektivering af Bourdieus bane, som er gennemgående, i hvert fald i den forstand, at Bourdieus egen analyse af sin bane i *Skitse til en selvanalyse* ikke udfordres eller suppleres. (Man kan også undre sig over, at det ikke nævnes i artiklen om denne bog, at den tyske oversættelse udkom to år før den franske udgave.) Med hensyn til biografien står der lidt om den i Sapiros indledning med titlen "Hvem er Bourdieu?", men den begrænser sig på mange måder til en delvist kronologisk gennemgang af hans stillinger, forskningsprojekter, bøger og øvrige aktiviteter. Så er der forskellige bemærkninger om hans forhold til Canguilhem, Aron, Braudel, Passeron, Boltanski osv. i de respektive artikler om dem. Om bruddet med den berømte forlægger Jérôme Lindon hos Editions de Minuit står der blot: "I 1992 forlod Bourdieu Minuit til fordel for forlaget Seuil som følge af en uenighed med Lindon." Er det virkelig alt, der er at sige, om næsten 30 års tæt og omfattende samarbejde? Det er svært at forestille sig, at denne uenighed og dette brud, hvis art givetvis er velkendt blandt insidere i Paris, ikke skulle have en eller anden

sociologisk signifikans, men det kan selvfølgelig ikke udelukkes. Der er også et opslag med titlen "Décès" ("Dødsfald"), som handler om Bourdieus død eller mere præcist mediedækningen af hans død, som opslagets forfatter skrev speciale om i 2003. Kort sagt, det biografiske – eller mere præcis alt det, der kunne belyse Bourdieus bane og positioneringer i feltet – er fragmenteret og underrepræsenteret i den forstand, at meget mere af det givetvis kunne være interessant i et bourdieusk perspektiv. Men desværre er det jo kun ham selv, som har analyseret hans bane i feltet.

Når alt dette er sagt, skal det også siges, at jo mere jeg læste i bogen, jo bedre syntes jeg om den. Sapiros artikler om nøgleord, som ikke er blandt Bourdieus mest centrale begreber, fx form, funktion eller skema, er eksempelvis meget oplysende, fordi de både er begrebs-historiske og udlægger og eksemplificerer Bourdieus brug af dem. Dertil kommer, at der efterhånden viste sig at være flere opslag, som anlægger kritiske og analytiske perspektiver på deres emner. Det var noget, jeg bedre kunne se, da jeg læste mere systematisk gennem alle opslag fra A til G. Dette gælder eksempelvis Heilbrons artikel om kulturel kapital, Fabrice Ripolls artikler om geografi og fysisk rum, Bernard Converts om Bourdieus forskelle og ligheder med økonomen Gary S. Becker med hensyn til matematisk modellering af sociale eller økonomiske fænomener og forudsætningerne for dette, Sapiros sammenfatning af Bourdieus epistemologi (eller videnskabsteori) i ti principper eller Cédric Huguères historisk perspektiverende artikler om Bourdieus indflydelse på uddannelsessociologien. Huguère har både skrevet en artikel om *éducation* (opdragelse/uddannelse) og en om *enseignement* (undervisning), som har et vist overlap. Måske er ideen bare, at det er bedre med to kortere artikler end én lang, og det er bestemt en god prioritering i et opslagsværk, som skal optimere forholdet mellem fuldstændighed og tilgængelighed.

Yderligere artikler, som det er værd at nævne, fordi de giver en information, man ikke vidste, at man savnede (en lidt selvmodsigende genre i et opslagsværk, må det indrømmes), er fx artiklerne om boliger (*logement*), arbejde eller beregning (*calcul*) – fordi de er gode afsæt for at forstå Bourdieus relation til andre områder, som han måske har beskæftiget sig med, men ikke på samme måde som boligsociologer, urbaneografer, arbejdssociologer eller økonomer. Også artiklerne om social mobilitet og netværksanalyse er eksemplariske. Der er dog også nogle emner, som ikke forekommer indlysende velmotiveret, men mere har karakter af pligtskyldig opregning af Bourdieus referencer i den retning, fx opslagene om middelalder (det burde være skrevet af Kim Esmark!), Kafka eller kunstkritik.

Jeg har undret mig lidt over, at bogen betegnes som *dictionnaire* (ordbog) frem for som encyklopædi eller leksikon. Måske skal man tænke det i forlængelse af et meta-meta-udsagn, som jeg fandt ved at slå ordet 'dictionnaire' op i den fortræffelige ordbog *Le Petit Robert*. Som eksempel på anvendelsen af ordet 'dictionnaire' blev ordbogsfatteren Littré fra det 19. århundrede citeret for følgende udsagn: "Samtidens sprogbrug er det første og vigtigste mål for en ordbog" ("L'usage contemporain est le premier et principal objet d'un dictionnaire.") Ordet *usage* (ordbrug, eller bare brug, som i skik og brug) indeholder en kraftig dosis normativitet, det vil sige en kodificering af den socialt dominerende opfattelse af, hvad der er det rigtige at sige og gøre. Bourdieu-ordbogen kan derfor ses som et forsøg på at kodificere den dominerende opfattelse af, hvad Bourdieu og hans arv er for noget.

Den er derfor selvfølgelig også en kampplads, et territorium, som skal erobres og forsvares. Det har jeg tre bemærkninger til.

Den første bemærkning er lidt trivial og angår, hvem der har bidraget – det vil sige, hvem der i praksis anses for egnet til på skrift at definere Bourdieu for nutiden. Ikke overraskende er der en tæt sammenhæng mellem, hvor vigtig et emne eller opslagsord var i Bourdieus værk, og hvor tæt forfatteren var eller er på Bourdieu: Kun dem med direkte kontakt til Bourdieu som person skriver om de vigtigste begreber og værker. Af sådanne personer kan jeg komme i tanker om to, som ikke har bidraget. Den ene er Loïc Wacquant og den anden Franz Schultheis. De er begge citeret og omtalt, og Wacquant er med i den videnskabelige komité. En diskussion af Wacquants tese om, at Bourdieus værk i virkeligheden handler om socialt rum og symbolsk magt (Wacquant & Akçaoğlu 2017, 12-14; Sandbjerg Hansen 2014), mere end om felt, habitus og kapital kunne måske godt være en diskussion værd? Man kunne fx se det som en kreativ fortolkning, som kunne sikre værket en mere dynamisk fremtid og mindske risikoen for rutinisering og ortodoksi. Men måske er tesen for langt væk fra den dominerende opfattelse i Paris.

Franz Schultheis kunne man godt have nævnt i forbindelse med *La Misère du monde*, eftersom han ikke blot var primus motor for den tyske oversættelse, men også i udgivelsen af to tilsvarende store bøger med sociologiske interviews med tyskere om social misere og arbejdsmarked (anmeldt i Sestoft 2008 og Sestoft 2011). Men måske er han ikke tilstrækkeligt ortodoks, når det kommer til stykket, fordi han også placerer sig i traditionen for kritisk teori. I stedet er det Ingrid Gilcher-Holtey og til en vis grad Joseph Jurt, som er repræsentanter for det tyske perspektiv, og det er bestemt også relevant.

En anden bemærkning angår de emner, der ikke er med. Sociologiske konkurrenter til Bourdieu som Alain Touraine, Raymond Boudon, Bruno Latour eller Bernard Lahire har ikke selvstændige opslag. Det er en måde ikke at anerkende dem som relevante konkurrenter. Men måske kunne det ikke desto mindre have været oplysende med en udpegning af, på hvilke måder de adskilte sig fra og eventuelt lignede Bourdieu.

Den tredje bemærkning angår Bourdieus position i dag. Eller mere præcist formuleret med temaet for Hexis' 20-årsjubileum: Hvad er Bourdieu efter Bourdieu, altså hans sociologiske teorier, redskaber og resultater tyve år efter personens død? Hvor i nutidens internationale sociologiske og intellektuelle felt placerer felt-, habitus- og praksisteori sig?

Det er der ikke mange svar på, synes jeg. Måske ville de heller ikke egne sig til et opslagsværk. At udrede Bourdieus position på verdensplan i dag kunne vel gøres via en analyse af hans position i USA, men artiklen om hans værk i USA giver indtryk af en ret fragmenteret reception i et felt, som virker mere multipolært end det franske. Når der ikke rigtig står noget i værket om Bourdieu i nutidens Frankrig, skyldes det måske, at bourdieuske indsigter gennemsyrrer samfundet som Sartres temaer om autenticitet og fremmedgørelse gjorde i 1950ernes Frankrig. Det indtryk kan man i hvert fald få, fx fra nutidens franske litteratur. Det er selvfølgelig noget helt andet end at dominere et sociologisk felt, men det betyder muligvis, at en del intellektuelle kampe finder sted inden for en bourdieusk horisont. Det kan måske forklare, hvorfor dette opslagsværk forsøger at holde en diplomatisk og videnskabelig afstand til politiserede polemikker, som dem, der i Frankrig er opstået omkring importen af kritisk race-teori, dekolonial tænkning og intersektionalisme fra USA.

Det forekommer mig nemlig, at hans værk både fremstår som det mere eller mindre godt forståede grundlag for disse teorier og som et redskab til at kritisere dem. Bourdieu talte eksempelvis om at afkolonialisere socialvidenskaberne i 1975, som det fremgår af artiklen om "Socialvidenskabernes socialhistorie". I Caroline Fourests bog om "generation krænket" fremføres det uden dokumentation eller nærmere specifikation, at den identitetspolitiske og postkoloniale moralisme importeret fra Nordamerika bl.a. findes hos foucaldianere og bourdieusianere (Fourest 2020: 72). Den karakteristik passer muligvis på brødrene Eric og Didier Fassin, som også er bourdieuske i et eller andet omfang, uden at indgå i forfatterkollektivet til nærværende ordbog. Modsætningsvis kunne man også se en Bourdieu-nær position i kritikken af kritisk raceteori mv. i Gérard Noiriel og Stéphane Beauds bog *Race et sciences sociales* fra februar 2021. Den har givet anledning til en omfattende og krigerisk debat, fordi de mod begrebet om intersektionalitet fastholder klassebegrebet og forkaster relevansen af racebegrebet for socialvidenskaberne. Debatten blev især igangsat af et uddrag fra bogens indledning og konklusion i januarnummeret af den akademiske venstrefløjs månedsblad, *Le Monde diplomatique*, med den polemiske titel "Blindgyder i identitetspolitikken" (Noiriel & Beaud 2021a). Hverken Noiriel eller Beaud er associeret med CESSP, men på mange måder er deres position inden for henholdsvis sociohistorie og klasseetnografi tættere på Bourdieu end på det meste andet, så det er en debat, som Bourdieu også kunne indrulleres i, fx ved at genlæse hans og Waquants særdeles polemiske artikel fra 1998 om den amerikanske kulturimperialismes list, hvor debatter om race og identitet beskrives som etnocentriske måder at påtvinge andre lande den specifikke historiske arv fra USA's forhold til slaverne på forhold, som er mere komplekse, i artiklen eksemplificeret med Brasilien (Bourdieu & Wacquant 1998: 111). Man kan måske ikke fortænke redaktionen af Bourdieuordbogen i, at de foretrækker at holde sig ude af disse skyttegravskrige.

Hvad man overordnet skal mene om denne ordbog, kan jeg ikke rigtig beslutte mig for. På den ene side gør referencen til egnavnet Bourdieu hele projektet lidt ubestemmeligt og uldent. Burde man i videnskabens navn have frigjort sig fra navnet og personen for at fokusere på de sociologiske arbejder og begreber, så man fx kunne have haft en encyklopædi om felt- og habitusanalyser, eller for den sags skyld et leksikon om analyser af sociale rum og symbolske magter? Alt det er uklart. Men det tager ikke værkets gennemførelse eller nyttighed fra det. Og på den anden side: Hvis folkene omkring Durkheim et årti eller to efter hans død i 1917 havde produceret et Durkheim-opslagsværk af denne kaliber, kunne det have været meget interessant, både som et monument og historisk vidnesbyrd om Durkheim-skolens selvopfattelse og som et springbræt til videre beskæftigelse med hans intellektuelle arv. Måtte denne Bourdieu-ordbog blive mere det sidste end det første.

Referencer

Bourdieu, P. & L. Wacquant. 1998. "Sur les ruses de la raison impérialiste". *Actes de la recherche en sciences sociales*. Nr. 121-122. Engelsk oversættelse: "On the Cunning of Imperialist Reason". *Culture, Theory & Society*. Vol. 16, nr. 1, 1999.

- Fourest, C. 2020. *Génération offensée. De la plocce de la culture à la police de la pensée*. Paris: Grasset.
- Medvetz, T. & J.J. Sallaz. 2018. *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*. Oxford: Oxford University Press.
- Noiriel, G. & S. Beaud. 2021a. "Impasses des politiques identitaires". *Le Monde diplomatique*, januar.
- Noiriel, G. & S. Beaud. 2021b. *Race et sciences sociales*. Paris: Agone.
- Pinto, L. 2009. *La Théorie souveraine. Les philosophes français et la sociologie au XXe siècle*. Paris: Les Editions du Cerf.
- Sandbjerg Hansen, C. (red.). 2014. *Socialt rum, symbolsk magt. Bourdieuske perspektiver på klasse*. København: Hexis.
- Sestoft, C. 2008. "Tysk misere". *Praktiske Grunde*, Nr. 3-4, s. 45-49.
- Sestoft, C. 2011. "Verdens elendighed ude på arbejdspladserne". *Praktiske Grunde*, Nr. 2-3, s. 117-120.
- Wacquant, L. & A. Akçaoğlu. 2017. "Praksis og symbolsk magt hos Bourdieu: Set fra Berkeley". *Praktiske Grunde*, nr. 3-4, s. 5-20.

